

Ատորեստանեպց սեպագիր արձանագրութեանց մէջ Ուրբաթ կամ Արաբիք, զոր հետեւեալ Արաբացոյ հետ կը նշոյնացընեն: Իսկ Բիսիտունի վըշտասպետան Գարեհին բեւեռագիրը կը վկայեն մեղէն, թէ մեր Հայաստանի կամ Արաբացոյ թագաւորութիւնը իրենց ինքնօրէնութիւնը կորուստնելով՝ բովանդակ երկիրն եղաւ նահանգ Գարսից Աբախը անուամբ, որմէ նաեւ Յօլը կը կոչեն զայն Աբախի, ինչպէս որ Հերոդոտոս իւր պատմութեան մէջ այս անուամբ առաջին անգամ կը յորընդէ: Իսկ ստուգաբանութեան կամ նշանակութեան մասին լակարտ եւ կոչէ Աբա, Աբախի Աբախի եւ այլն անունները բո՛ւ սեմական արմատէն յառաջ կը բերեն, որ է՝ Բա, Բաբ: Գարեհնութիւնն առ իարենացոյն է ամենեւին առանց ազգացոյցի եւ վերջ յառաջ բերուած եղանակաւ կազմուած, որ աւելի կարծել կուտայ թէ Արաբացոյ յորընդում պատմաւ եղած եւ Աբա անուան ծագման, քան թէ Արաբիք Արաբացոյ: Հիմնականում իր բացատրէ իւր կարծիքը յայսմ մասին, ըսելով՝ թէ «Մովսիսի Խորենացոյ ստուգաբանութեանց ընդհանրապէս բռնաղբորիկ ըլլալն ինքնին յայտ է՝ առանց որեւիցէ մեկնաբանութեան»: Այս արարատ յորընդմէն ստուգաբանութիւնը մեր հինգերորդ դարու լեզուի բարդութեանց օրինոք մեկնելն այս պատկանելի հեռութեան արժէքը ստուգելու կը նսեմացնէ, թող այն ինչորին ալ որ Արաբացոյ նախին բնակչաց հայաստերուք ըլլալը բոլորովին կը հերքուի: Բանաբան Արարատ բառը կը ստուգաբանեն *arabar*, (այս է՝ ժողովուրդն Արաբաց), որ թէ ըստ լեզուագիտութեան եւ թէ ըստ հետեւեալութեան այս յորընդմէն պատկանելիութիւնը կ'ապահովէ:

7. Հեղինակին վնաս բեւեռագիր արձանագրութեանց վրայ ունեցած կարծիքն այժմ հնացեալ է եւ սխալ: Բնականապէս այս կարծիքն իւր սեպականքը չէ, այլ ծանօթ Մարտինի է, որ նոյն արձանագրութեանց լեզուն հին հայերէնը կը համարէր եւ ըստ այժմ մեկնել կը ջանար. սակայն այս հինաց բոլորովին հերքելի է յայս հետեւեալ: Թէ օղն արձանագրութիւնը, ինչպէս նաեւ Հայաստանի օրէն իօրէն եւ Վոլիստի մէջ գտնուած Արաբաց, հայերէն չեն, այն ապացուցեալ է. բայց թէ որ լեզուաւ գրուած են, դեռ հաւաստուած չէ: Ոմանք կը համարեն հին վրացերէն, որ անհաւանական չէ:

Որովհետեւ Հայաստանի եւ Արաբացի սեպագիր արձանագրութիւնը մեզ համար կա-

րելորդութիւն ունին, առ այժմ այս համառօտ տեղեկութիւնը բաւական կը համարենք, եւ կը խոստանանք առանձին գլխով նոյն արձանագրութեանց վրայ ընդարձակ ծառել:

(Հարաւելիք)

Հ. Յ. Թ.

Գ Ր Ա Վ Ա Ն

ՊՈՒՆԱՅԻՆ ԳՐԱԿԱՆ ԻՆՊՈՒՆԸ

Գ.

Պոստալայնոյ գրական լեզուն:

Մեր արդէ գրաւոր լեզուն երկու գլխաւոր բաժանմունք ունի՝ Արեւմտեան եւ Արեւելեան գաղափարներ, կամ ինչպէս սովորութիւն է եղած անուններ՝ Տաւրոսահայոց եւ Ռուսահայոց աշխարհաբար: Հնարեմէն Սեպա. Համարին մէջ, մեր «մէկ բանասիրական կամ լեզուաբանական շեղման աւելի» երեցած «նորոգ» Հայերէն լեզուն վերագրով հատուածին մէջ՝ յարգել հեղինակին արդար խառնութեամբ կը քննադատէր մեր այժմեան գրաւոր աշխարհաբարը, այս «Արաւսար գլխագլին կերպարանաց ներքեւ նորանկէ երեւոյթը»: Թէ որչափ ճիշդ է յարգել հատուածագրին տրտունջը թէ «Լեփնը գրաբարն եւ եղծիքը զարեւարաբարը» — այդ կարող է հասկանալ ալ որ փոքր ի շատէ հետեւած է եւ կը հետեւի մեր գրականութեան ընթացքին: Մենք մեր կողմէն ընդունելով հանդերձ բոլոր այն դիտողութիւնքն եւ գաղափարներն, որով ինչ ինչեւ հատուած, մեր աշխարհը գրաւոր լեզուն յեղափոխական վիճակի մը, կը կարծենք սակայն՝ թէ ընդհանրապէս խոսելով՝ հարկաւոր է անուշագիր չիլիել նաեւ այն եպոսան զանազանութեան, որ կը տրէ Տաւրոսահայոց եւ Ռուսահայոց գրական լեզուաց ծագման եւ կերպարանային հանգամանաց մէջ: Վասն զի, ինչեւ հատուածը դիտած է ի ընթացիւն առաւել գլխաւորաբար եւ գրեթէ միայն Արեւմտեան նորագոյն աշխարհաբարի այժմու գրաւորը:

«Ասիկ իբր 40—50 տարի յառաջ ունեիք հաստատանք գրաբար մը եւ հոգաբարձ աշխարհաբար մ'ի գործածութեան, որոնց կերպն ու ձեւն որով էր ըստ բաւականի, առուած է նոյն հատուածին մէջ: Այս օրամիտ դիտողութիւնը կ'արժէ կատարելապէս Տաւրոսահայոց կամ Արեւմտեան գաղափարներին նկատմամբ, բայց ոչ՝ նաեւ Ռուսահայոց կամ Արեւելեան գաղափարներին նկատմամբ:

Ի հարկէ Ռուսահայոց գրական լեզուն եւս առաւել չէ այն հեղեղին, որ «եկա, ծածկեց նորագոյն մատենագրութեան երեսը, — հեղեղ վայրապար նորութեանց, բռնազգացիկ պղծանաց, ինքնահայրաւորութեանց, նաեւ սխալներու, եւ մանաւանդ կամածին եւ մտածին անյարբի (inconsequent) անբերական ստեղծագործութեանց, զոր իրազանչէր զբիւր կը ջնանք արժեքներէ եւ ընդհանրացընել»՝ Բայց նկատելով, որ երբ Տաւրոսահայերն հոգաբարձ աշխարհաբար ունեին, այն ժամանակ դեռ Ռուսահայերն մէջ եւ ոչ իսկ անհա-

առարկա դրուածին ունեն, (կենթադրուի՝ Գրառու լեզու կոչուելու արժանի), եւ թէ Տաճկահայերն իրենց գաւառաւիզներն կանոնաւորման մէջ գրուած հայերն գէթ կեա գար կանխած լինելով՝ արդէն մտածելը էին միջոցին, երբ այս վերջինները գեա նոր էին սկսեր արշալոյս տեսնել. հետեւաբար յարգոյ հաստատածագին իրաւացի իրաւ գաւառու լեռանց, եւ յաւալը բերած իրաւացւոյն ողջոյ մեծագոյն մասը կ'ընկնի Տաճկահայոց գրական լեզուին, աշխարհաբարի վրայ, միայն առած է գաւառներէնու. Որպէս զի մեր այս տեսութիւնն աւելի հիմնաւոր լինի, գիտեմք հարեւանցի թէ ինչպէս են սկսած ձեւանալ երկու կողման արդի գրաւոր լեզուները:

Ինչպէս վերը յիշեցինք, Տաճկահայերը քան զՌուսահայերն աւելի կանխեա են արժնացած. Նորքա արդէն ներկայ գորտու առաջին քառորդին ունենի գրաբարի հետամուտ եւ նոյնը ասմկորէնի վրայ ձուլելով հասարակութեան յիմունքներ մի յերեւան հանելու աշխատող գորգէտներ, հետեւաբար փոքր ի շատէ գրական ընթացք, ուր օրցա՝ Ռուսահայոց մէջ, յենդհանուր առեալ, այն շարժումը կը սկսի միայն երկրորդ քառորդէն ետեւ. Ստոյքէ՝ կար ցայն վայր, անձա՞ իշաւ. Արմենացի վիրք Հայաստանու. բայց աս գեա չէր ներկայացներ Ռուսահայոց գրական լեզուն, որ եւ ոչ ինքը կը հիմնէր. Վէրք Հայաստանու ճորտ կանխքն է միայն, եւ Երեւանի ժողովրդական բարբառը. Ռուսահայոց գրական լեզուին իսկական կերպաւորողն եւ յաւալացնողն եղած է 60 ական թուականին՝ համբաւաւ Ուրոմ. Սա. Նապարհանց գիտականը, իր Հիֆթալիյալը (ս. Գաւառի), անխնել աշխատակից ունենալով գայերենաւերն Կաս Իմանաւել (Միք. Նալբանդեանը): Չամչեաններու եւ Սալանթեանցներու բնագոյնը եւ երկարատ տիրապետութենէն ետեւ, երբ Տաճկահայոց մէջ գեա դարուս կեան յաւալը մեր մեծ բանաւերը, Հայր Աթոռնեան Վարդապետ կը յորինէր Սերի հայերէն լեզու՝ բերականութիւն, այս կողմը հազիւ քանի մի տարի է՝ որ Պալատանեաններ եւ Տէր Ղեւոնդեաններ կ'աւանդեն Ռուսահայոց՝ օրցա արդի գրաւոր լեզուին կանոնները. Ուրեմն, չնայելով որ Ռուսահայոց լեզուն եւս Տաճկահայոց լեզուն նման ունի իւր անկանոնութիւններն, այսու ամենայնիւ այն հասարակութեան կերպով կազմակերպուած չէր եւ ցարգ չէ. — այն այսժմ իւր առաջին շրջանը կը կատարէ, ուր որ Տաճկահայոց գրական լեզուն մի անգամ կերպաւորուելէ վերջ յեղափոխած, եւ այսժմ նոր շրջանին մէջ է ընկողնած: Ըստ այսմ՝ Ռուսահայոց լեզուն գեա եւս չէ եւած բոլորովին իւր ժողովրդական գիրքէն եւ գրաւոր հասարակութեան ձեւն զգեցած. Եւ ինչպէս յայտնի է, որ լեզուն որ աւելի սկզբնական, ժողովրդական վիճակի մէջ է, նա աւելի քիչ տեղի տուած կը լինի գրական անկանոնութեանց, որոց դէմ կը յառնէ յարգոյ հաստատածագին Նորոգոյն Հայերէն Լեզուին, — թէեւ անկանոնութիւնը միշտ կը մնայ եպիթետ, ինչ շրջանի մէջ որ ալ պատահի. կնդիրը մեղմացուցիչ պարագաներու մէջ է միայն:

Երկու աշխարհաբարներն եւս մասնուած են

օտարութեանց, երկուքն եւս ունին յարակի օտար լեզուներ իրենց առջեւ՝ որոց կը հետեւին մեծագոյն մասամբ. Այսպէս՝ Տաճկահայերը մինչեւ վերջին տարիները կատարելապէս ընկած էին տաճկական լեզուի ազդեցութեան տակ, եւ շատ տարի չէ որ տաճկերէնի ընտանի լեզուն մասամբ իւրը կը ճգնին ազատել, բայց կ'ընկնին Գաղղիներէն գիրքը. շատ քիչերուն միայն կը յաշուի գրաբարէն առնուած հարապատ հայերէնով փոխարինել այն օճերն որ այսժմ սկսած են ետ պահանջել տաճկերէնէն: Եւ այսու ամենայնիւ գեա եւս նոցա լեզուին, բայտարութեանց եւ անհաստական կամայականութեանց առաջնորդ կը հանդիսանայ նոյն տաճկական լեզուն եւ մասամբ միայն գաղղիականը. Ռուսահայոց արդի գրաւոր լեզուն ալ այս մասին մէջ նոյն ընթացքն է ունեցած, միայն աւելի արթնոյն: Այս տեղ ալ գրեաւոր գերն Ռուսաց լեզուն կը խաղայ. — Բացարարէն:

(Էրեւանից):

Ծ. ՏԻՐԻՍՍ

ԱՐԱՐԵՍՏՈՐՏԵՐԵՆ

ՆՆՆՆՆՆՆՆՆՆ

ԳՐԻՐԻՐԻՐԻՐ ՆՆՆՆՆՆՆՆՆՆՆՆ

Բ. ԲՆԱԿԱՐԱՆ

(Էրեւանից):

§ 5. Բնակարանի ընտրութիւն:

Բնակարանի ընտրութիւնն մեր առողջութեան եւ գիւրութեան համար մեծ նշանակութիւն ունի. քաղաքացւոյ մը համար՝ որ ունեւոր չէ, գեաւարին է քաղաքի մէջ առողջութեան եւ գիւրութեան կատարելաւ յարմար տեղ գտնել, եւ սակայն որովհետեւ քաղաքացին ստիպուած է կենաց մեծ մասը բնակարանի մէջ անցընել, պէտք է գէթ յարաբերութեամբ լաւագոյն ընտրել եւ խորշի անկէ՝ որ վնասակար է առողջութեան:

Առաջին դիտելու բանն է՝ որ բնակարանն լաւ արեւ տեսնէ եւ առողջ օդոյ մէջ ըլլայ: Բնակարան մ'այնչափ աւելի վատառողջ է որչափ օդոյ փոփոխութեան արգելք կան եւ որչափ օդն ապականեալ չիլի կայ: Նեղ փողոցներ, բարձր տներ, բաղնաթիւն բնակիչք, գործատուք եւ ծխախոտ, փտութիւն եւ աղտեղութիւն, այս ամենայն քաղաքի մը օդոյն մաքրութեան տարածար կրնան որոշել: Նոր համար քաղաքներու մէջ պարտեղ էր եւ ծառուղի անհրաժեշտ են. վան զի ծառերը շնորհաւորութեան վնասակար օդը կը մաքրեն:

Յետ՝ Հափէ Եւսեփոյ, 1887, ք. 8: